פּינת יקרת
מאַמר פּסיק וסודי להרחיב הידיעות בעניני דיומא ופרשת השבוע

בענין הפטרת ראש חודש מנחם אב שחל בשבת

מאת: הרב שלמה שבתי קעסטענבוים, חבר המערכת

והנוגע לנו, בדעת רבותינו הקדושים בענין זה הי' לי מבוכה, דמצד אחד ראיתי בשם הגה"צ מפאיע ז"ל דרביה"ק הדבר"י ז"ל אמר 'שמעו' עם קצת פסוקי דר"ח, וכן ראיתי בשו"ת מקדש ישראל בשם כמה חכמים, ולעומת זה ראיתי במקו"א דרביה"ק הדבר"י ז"ל הורה, שבשעת קריאת שמו"ת בערש"ק יאמרו הפטורת 'שמעו', ואילו במפטיר דקריה"ת ביום השב"ק יאמרו של ר"ח דהיינו 'השמים כסאי'.

בגמ' מגילה (דף לא:) איתא, דאם חל ר"ח אב בשבת, מפטירין **'חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי'** [הפטרת שבת חזון], וכן פסק הרמב"ם. אולם איתא בתוס' שם דאנו מפטירין 'שמעו' [הפטרת מסעי], ובשבת חזון 'חדשיכם ומועדיכם' וגו', כי אנו נוהגין ע"פ הפסיקתא דאומרין ג' פרענותא בג' שבתות של בין המצרים, והסימן לזה דש"ך [דהיינו: דברי ירמיהו, שמעו, חזון]. וע"ע בהגהות מיימונית בהל' תפלה פי"ג אות ב' בענין זה, ועי' בראשונים דבהפטורת 'שמעו' נמי נזכר ענין של ראש חודש כמאמר הכתוב שם 'בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאֻנָהּ', דדרשו חז"ל על חודש אב.

מיהו בתוס' פסחים (דף מ:) ד"ה אבל מבואר, דאומרין בשבת ר"ח אב הפטורת 'השמים כסאי' דהוא ההפטורה של שבת ר"ח רגילה, ובתרומת הדשן סי' י"ט האיר ע"ז וז"ל שם: "דלא ידענא אי תוספות דמגילה הוא תוספות שנ"ץ הן, או תוספות דשאר גאונים, 'ומימי דתוספות משנ"ץ שקצרם מהר"א מטו"ך אנו שותים', וע"כ פסק התרומת הדשן כתוספות פסחים דאומרים 'השמים כסאי' דהוא בודאי תוס' שאנץ" עיי"ש.

ועי' בבית יוסף דהפטורת 'השמים כסאי' [שבת ר"ח] נזכר בש"ס, משא"כ ההפטורה ד'שמעי' נזכר רק בפסיקתא, ולכאורה נראה דזה חשוב יותר עיי"ש בזה.

וברמ"א סי' תכ"א מביא ב' דעות אי מפטירין 'שמעי' או 'השמים כסאי', ומסיק שם דהעיקר הוא לומר 'השמים כסאו', ובמקום שאין מנהג אומרים 'השמים כסאי'. ובמג"א שם (סק"ב) כתב, דכן נהגו בפוזנא, ובהגהות חת"ס ג"כ כתוב דכן נוהגין, אבל בדגול מרבבה מהגאון הנודע ביהודה כתוב, דבפראג מפטירין 'שמעו', וכן פסק הגר"א והמשנ"ב, וכן נדפס בכל חומשין ישינים דמפטירין 'שמעו'.

אולם בדרכי משה (סק"ג) מסיק הרמ"א: "דנראה דיש לעשות כדברי ב"י להפטיר 'שמעו', ופסוק א' מ'השמים כסאי' ופסוק מידי חדש בחדשו, ובזה אנו יוצאים ידי כולם ודוקא במקום שנהגו להפטיר ב' הפטרות, אבל במקום שלא נהגו כן אין להפטיר רק 'שמעו'," עיי"ש, ולכאורה דבריו סתרו אהדדי דהא עיי' לעיל שבהג"ה כתב הרמ"א דמפטירין 'השמים כסאי', ועיי' בשו"ת ר' יהודה מילער (הי' בשנת ת"ק-תק"מ, בדורם ונזכר בספרם של המהרשש"ך, שו"ת פני יהושע, חכם צבי, שו"ת כנסת יחזקאל, שבות יעקב, שב יעקב, שהחליפו עמו בתשובות להלכה, ונשאר ממנו כת"י ג' כרכים שו"ת וגם חידושים על התורה) וז"ל: "דהא דכתב 'דהעיקר הוא לומר השמים כסאו' לאו לישנא דרמ"א הוא אלא כן הוא לשון התרוה"ד סי' י"ט, אבל הרמ"א ס"ל דמפטירין 'שמעו', דאל"כ הוי דברי הג"ה סותרין למ"ש בד"מ אלא ודאי דדבריו בד"מ עיקר" עי"ש. וע"ע בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' כ"ז מש"כ בזה.

וכשמעיינים בספר יוסף אומץ (אות תתא) במנהגי אשכנז / וירמייזא (חברו רבי יוסף יוזפא האן נוירלינגן על מנהגי עיר מולדתו בפרט ועל מנהגי אשכנז בכלל) ועוד, מבואר דהיו

מפטירין 'שמעו', וכן מבואר בשו"ת מהרי"ל סי י"ז: "דלא שמעו מעולם אלא להפטיר 'שמעו'," עיי"ש.

אולם במנהגי אמשטרדם ועוד מבואר, דהי' מפטירין 'השמים כסאי', וכן נראה בקיצור שו"ע דבסתם מקומות נהגו כן. וכן משמע בשערי אפרים שער ט' (סעי' כ"ב) דכ' שם: "ראש חודש אב שחל בשבת דוחין הפטורת 'שמעו' ומפטירין 'השמים כסאי' ויש מקומות שנוהגים להפטיר 'שמעו' ולא 'השמים כסאי' ואין צריכים לשנות מנהגם" עכ"ד, ומשמע ג"כ דהעיקר הוא להפטיר 'השמים כסאי'. וכ"כ בליקוטי מהרי"ח [ח"ג] וז"ל: "עיין בהגמי"י בשם ספר המצות שמנהגם להפטיר 'השמים כסאי' וכן כתב בדרכי משה בשם מנהגי מהרא"ק, ושכן כתב מהרי"א דבמקום שאין מנהג יפטיר 'השמים כסאי' וכן העתיק להלכה ברמ"א דכן עיקר במקום שאין מנהג" עכ"ד. ומבואר מכל הני דהמנהג פשוט לומר 'השמים כסאי'.

ועי' בספר הליכות חנוך (להגאון רבי העניך פאדווא ז"ל גאב"ד התאחדות קהילות החרדים לאנדאן בעל חשב האפוד): "סיפר הרב שפע"א שבת בצל כ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלזא זיע"א בעיר זויערבריענען בראש חודש אב שחל בשבת שזה חל בשנה שחל ערב פסח בשבת, ובזכרונו שמרן מבעלזא אמר תורה בסעודה שלישית על הפטרת 'השמים כסאי' שהוא ההפטורה על שבת ראש חודש" עיי"ש. ומזה מבואר דבבעלזא נמי אמרו הפטורה ד'השמים כסאי'.

והנוגע לנו, בדעת רבותינו הקדושים בענין זה הי' לי מבוכה, דמצד אחד ראיתי בשם הגה"צ מפאיע ז"ל דרביה"ק הדבר"י ז"ל אמר 'שמעו' עם קצת פסוקי דר"ח, וכן ראיתי בשו"ת מקדש ישראל בשם כמה חכמים, ולעומת זה ראיתי במקו"א דרביה"ק הדבר"י ז"ל הורה, שבשעת קריאת שמו"ת בערש"ק יאמרו הפטורת 'שמעו', ואילו במפטיר דקריה"ת ביום השב"ק יאמרו של ר"ח דהיינו 'השמים כסאי'.

ואח"כ ראיתי ג"כ דמרן ה'ברך משה' ז"ל אמר 'השמים כסאי', ונראה לכאורה דכן קיבל מאבותיו הק', ומסתבר מזה דרבינו הדבר"י ז"ל נמי נהג כן, ובס' מרא

התקשרתי לבית רבינו שליט"א בעיר הנופש בעטלעהעם, ניו העמפשיר, ואמר לי דבאמת יש צדדים לכאן ולכאן, ואולם הוא בעצמו הפטיר בשבת פ' פנחס העבר הפטורת מטות ומסעי, דהיינו 'דברי ירמיהו' וגם 'שמעו'... ויאמר בשבוע הבא 'השמים כסאי'. ושאלתי דהיות שאנו למעשה לא אמרנו ב' הפטורת א"כ מה נעשה, ולאחר מו"מ בכל הענין והצדדים הסיק דכנראה אפי"ה המנהג הי' לומר 'השמים כסאי' וכן יעשה במקומינו.

דשמעתא (אות רל"ז) **מובא שהגאב"ד ירושלים הרמ"א פריינד ז"ל גם נהג כן.**

וביום ראשון פ' מטו"מ העל"ט בהשיעור בין מנחה למעריב פה בביהמ"ד שע"י מחנה בית רחל, הצעתי את כל הענין באריכות להציבור המקשיבים, וגם המבוכה שלי בדעת רבותינו הק' בענין זה, ויעץ הראה"ק ידידינו הנגיד ר' מאיר הירש הי"ו לשאול את פי רבינו שליט"א האיך להתנהג בזה וכדת מה לעשות, ולמחרתו התקשרתי לבית רבינו שליט"א בעיר הנופש בעטלעהעם, ניו העמפשיר, ואמר לי דבאמת יש צדדים לכאן ולכאן, ואולם הוא בעצמו הפטיר בשבת פ' פנחס העבר הפטורת מטות ומסעי, דהיינו 'דברי ירמיהו' וגם 'שמעו', דכיון דסמוכין לאהדדי בתנ"ך אפשר לאומרן תרוייהו, ועצה זו כבר נזכר בהפטורת 'עני' סוערה' דאם חל ר"ח אלול בשבת פ' ראה אומרין 'השמים כסאי', ומשלימין 'עני' סוערה' בפ' תצא כיון דסמוכין להדדי בתנ"ך נאמרין ביחד, היות שרבינו שליט"א כבר אמר 'שמעי' בפ' פנחס, יאמר בשבוע הבא 'השמים כסאי'. ושאלתי דהיות שאנו למעשה לא אמרנו ב' הפטורת א"כ מה נעשה, ולאחר מו"מ בכל הענין והצדדים הסיק דכנראה אפי"ה המנהג הי' לומר 'השמים כסאי' וכן יעשה במקומינו.

שוב מצאתי אח"כ דעצה זה לומר ב' הפטורת כבר נזכר בספר שלחן עצי שיטים לבעל מרכבת המשנה על הרמב"ם (דף תרי"ז ס"ק ה') וז"ל: "והדבר ספק לענ"ד דאפשר דכיון דהן סמוכות זו לזו יפטירו שניהם בשבת העבר, כי היכי שכ' המג"א דאם הפטיר בטעות בפ' פנחס הפטרה של פ' פנחס [ויד ה'] מפטיר שניהם לשבת הבאה, וכי היכי דקי"ל לקמן בר"ח אלול שחל בשבת דקורין בפרשת תצא 'רני עקרה' ו'ענייה סוערה' הסמוכים, ואולי יש לדחות דאקדומי פרעניות לא מקדימינן" עיי"ש.

אולם בספר מטעמי השולחן על השו"ע השיג למעשה שיאמרו ב' הפטורת בפ' פנחס, כפי שהורה רבינו שליט"א.

ויה"ר שהימים האלה יתהפכו לששון ולשמחה בעגלא ובזמן קריב.